

५. प्रसारमाध्यमे आणि इतिहास

१. (अ) दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय निवडून विधाने पूर्ण करा.

(१) भारतातील पहिले इंग्रजी वर्तमानपत्र.....यांनी सुरू केले.

(अ) जेम्स ऑगस्टस हिकी

(ब) सर जॉन मार्शल

(क) अॅलन ह्यूम

(२) दूरदर्शन हे.....माध्यम आहे.

(अ) दृक्

(ब) श्राव्य

(क) दृक्-श्राव्य

प्र.२ पुढीलपैकी चुकीची जोडी दुरुस्त करून पुन्हा लिहा :

वृत्तपत्र संपादक

(१) प्रभाकर - आचार्य प्र. के. अत्रे

(२) दर्पण - बाळशास्त्री जांभेकर

(३) दीनबंधू - कृष्णराव भालेकर

(४) केसरी - बाळ गंगाधर टिळक .

उत्तर :

चुकीची जोडी : दीनबंधू - टेलिग्राफ यंत्राची माहिती.

दुरुस्त केलेली योग्य जोडी : दीनबंधू - बहुजन समाजाचे मुखपत्र.

प्रश्न २ टिपा लिहा :

(१) वर्तमानपत्रांचे स्वातंत्र्यसंग्रामातील कार्य.

उत्तर : भारतीय स्वातंत्र्यसंग्रामाच्या काळात वर्तमानपत्रांनी पुढील कार्य केले

(१) लोकजागृती व लोकशिक्षण केले. भारतीय संस्कृतीची व इतिहासाची थोरवी वर्णन केली.

(२) सामाजिक, धार्मिक व राजकीय चळवळींना पाठिंबा देऊन साम्राज्यवादी धोरणांना विरोध केला.

(३) पाश्चात्य विद्या समाजप्रबोधनाचे काम केले. व शिक्षण जनतेपर्यंत पोहोचवून

(४) तत्कालीन सामाजिक आणि राजकीय प्रश्नांना वाचा फोडली.

त्याचबरोबर समाजसुधारक नेते व संघटना यांचे विचार लोकांपर्यंत

पोहोचवले.

(२) प्रसारमाध्यमांची आवश्यकता.

उत्तर: प्रसारमाध्यमांची पुढील कारणांसाठी आवश्यकता असते

(१) प्रसारमाध्यमांमुळे जग अधिक जवळ आले आहे, कारण त्यामुळे माहिती क्षणार्धात जगाच्या एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत पोहोचते. माहितीचा मुक्त प्रवाह समाजात पोहोचवण्यासाठी प्रसारमाध्यमांची गरज असते.

(२) प्रसारमाध्यमांमुळे लोकांना घटना प्रत्यक्ष पाहायला मिळतात. माहितीची देवाणघेवाण होते, अद्ययावत ज्ञानाचा प्रसार होतो.

(३) प्रसारमाध्यमांद्वारे मनोरंजन होते. तसेच शैक्षणिक, व्यावसायिक प्रगतीसाठी आवश्यक असलेली माहिती ग्रामीण व दुर्गम भागापर्यंत पोहोचवली जाते.

(४) प्रसारमाध्यमांमुळे लोकशाही अधिक सुदृढ होण्यास मदत होते.

म्हणून प्रसारमाध्यमे फार महत्त्वपूर्ण आहेत.

(३) प्रसारमाध्यमांशी संबंधित व्यावसायिक क्षेत्रे.

उत्तर : मुद्रित माध्यमे ; इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे आणि नवमाध्यमे या माध्यमांशी संबंधित अनेक व्यावसायिक क्षेत्रे असतात.

- (१) वृत्तपत्रांत अग्रलेख, विविध सदरे, लेख लिहिणारे लेखक, संपादक हवे असतात,
- (२) बातम्या जमा करणारे वार्ताहर, तंत्रज्ञ या सर्वांची गरज असते.
- (३) इलेक्ट्रॉनिक माध्यमातही कार्यक्रम सादर करणारे कलाकार तंत्रज्ञ, निवेदक इत्यादींची गरज असते.
- (४) या सर्व माध्यमांतून सादर केले जाणारे लेख, कार्यक्रम, चर्चा या इतिहासाशी संबंधित असल्यास इतिहास तज्ज्ञांचीही गरज असते.

प्र.३ पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा :

(१) प्रसारमाध्यमांद्वारे मिळणाऱ्या माहितीचे चिकित्सक आकलन करून घ्यावे लागते,

उत्तर : (१) प्रसारमाध्यमांद्वारे आपल्यासमोर येणारी माहिती वास्तवाला धरून असेलच असे नसते.

(२) ही माहिती देणाऱ्या प्रसारमाध्यमांचे हेतू, सरकारी धोरण, सामाजिक परिस्थिती अशा अनेक बाजू विचारात घेणे आवश्यक असते.

प्रसारमाध्यमांचे पूर्वग्रह, दृष्टिकोन हेही त्या माहितीत दडलेले असतात.

(३) जर्मनीतील 'स्टर्न' साप्ताहिकाने हिटलरने लिहिलेल्या रोजनिश्या प्रसिद्ध केल्या. पुढे ती हस्तलिखिते बनावट असल्याचे सिद्ध झाले. म्हणून प्रसारमाध्यमांद्वारे मिळणाऱ्या माहितीचे चिकित्सक आकलन करून घ्यावे लागते.

(२) वर्तमानपत्रांना इतिहास या विषयाची गरज पडते.

उत्तर : (१) एखाद्या बातमीचा सविस्तर आढावा घेताना वर्तमानपत्रांना तिचा भूतकाळ शोधावाच लागतो.

दिनविशेषासारखी सदरे देतानाही पूर्वीच्या घटना माहीत करून घ्याव्या लागतात.

(२) वर्तमानपत्रात काही सदरे अशी असतात की ती इतिहासावरच आधारलेली असतात. अशा सदरातून भूतकाळातील आर्थिक, सामाजिक, राजकीय घटना समजतात.

(३) वृत्तपत्रे भूतकाळातील घटना, युद्धे, नेते आदींची शताब्दी वा ५०-७५ वर्षे पूर्ण झाल्या निमित्ताने लेख वा विशेष पुरवण्या काढतात. अशा वेळी संबंधित घटनेचा भूतकाळ अभ्यासावा लागतो.

म्हणून वर्तमानपत्रांना इतिहास या विषयाची गरज असते.

(३) सर्व प्रसारमाध्यमांत दूरदर्शन अतिशय लोकप्रिय माध्यम आहे.

उत्तर : (१) दूरदर्शन हे दृक्-श्राव्य माध्यम असल्याने ऐकत असलेल्या माहितीबरोबरच त्यासंबंधीची चलचित्र प्रेक्षकांना प्रत्यक्ष पाहायला मिळतात. दूरदर्शन म्हणजे मनोरंजनाचा खजिनाच होय,

(२) सामाजिक समस्या, शैक्षणिक, आर्थिक चर्चा, राजकीय घडामोडी, चित्रपट, खेळ अशा जगातील सर्व घडामोडी दूरदर्शनच्या छोट्या पडद्यावर घरच्या घरी बसून पाहायला मिळतात.

(३) खेळाडू, नेते, किल्ले, युद्ध इत्यादी गोष्टींवरील माहितीपट दूरदर्शनवर पाहायला मिळतात. म्हणून सर्व प्रसारमाध्यमांत दूरदर्शन हे अतिशय लोकप्रिय माध्यम आहे.

प्रश्न ४ पुढील प्रश्नांची २५ ते ३० शब्दांत उत्तरे लिहा :

(१) वर्तमानपत्रांची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.

उत्तर : वर्तमानपत्रांची पुढील प्रमुख उद्दिष्टे असतात -

(१) स्थानिक, देशांतर्गत आणि जागतिक स्वरूपाच्या दैनंदिन घडामोडी लोकांपर्यंत पोहोचवणे. देशाचा राजकीय आर्थिक सांस्कृतिक व सामाजिक इतिहास सांगणे.

(२) लोकशिक्षण आणि लोकजागृती करून लोकशाहीला बळकट करणे

(३) समाजातील अयोग्य घटनांचा निषेध करणे व समाजातील दुर्बल घटकांची बाजू समाजासमोर मांडणे.

(२) आकाशवाणीसाठी इतिहास हा विषय कसा महत्त्वाचा आहे, हे स्पष्ट करा.

उत्तर : आकाशवाणी स्वातंत्र्यादेनापासून मनोरंजनाच्या कार्यक्रमापर्यंत सर्व प्रकारचे कार्यक्रम प्रक्षेपित करीत असते.

(१) भारताचा स्वातंत्र्यलढा, प्रधानमंत्री-राष्ट्रपती यांची भाषणे, पुण्यतिथ्या-जयंत्या असे कार्यक्रम सादर करण्यासाठी इतिहासाच्या अभ्यासकांची गरज असते..

(२) ऐतिहासिक घटना, चरित्रे असे कार्यक्रम सादर करताना प्रेक्षकांपर्यंत अचूक माहिती जाण्यासाठी ती इतिहास तज्ज्ञांकडून पासून घेणे आवश्यक असते.

(३) ऐतिहासिक नाटिका सादर करताना पात्रांच्या तोंडची भाषा ऐतिहासिकच असली पाहिजे.

(४) राष्ट्रनेत्यांच्या कार्यावर भाषणे वा कार्यक्रम करण्यासाठी वक्त्यांना इतिहासाचाच आधार घ्यावा लागतो. या सर्व दृष्टीने आकाशवाणीसाठी इतिहास हा विषय महत्त्वाचा आहे.

५. पुढील उतान्याचे वाचन करून खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

आकाशवाणी : स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडात १९२४ मध्ये 'इंडियन ब्रॉडकास्टिंग कंपनी' (आयबीसी) या नावाने दर दिवशी कार्यक्रमांचे प्रसारण करणारे एक खासगी रेडिओ केंद्र सुरू झाले. नंतर ब्रिटिश सरकारने याच कंपनीचे 'इंडियन स्टेट ब्रॉडकास्टिंग सर्विस' (आयएसबीएस) असे नामकरण केले. ८ जून १९३६ रोजी या कंपनीचे नामकरण 'ऑल इंडिया रेडिओ' (एआयआर) असे झाले.

भारत स्वतंत्र झाल्यावर AIR भारत सरकारच्या माहिती व प्रसारण खात्याचा एक भाग झाले. शासकीय कार्यक्रम व उपक्रमांची माहिती देणारे अधिकृत केंद्र असे याचे सुरुवातीला स्वरूप होते. ख्यातनाम कवी पंडित नरेंद्र शर्मा यांच्या सूचनेनुसार 'आकाशवाणी' हे नाव दिले गेले.

आकाशवाणी तर्फे विविध मनोरंजनपर, प्रबोधनपर व साहित्यिक मूल्य असणारे कार्यक्रम सादर केले जातात.

त्याचप्रमाणे शेतकरी, कामगार, युवक आणि स्त्रिया यांच्यासाठी विशेष कार्यक्रम प्रसारित केले जातात. विविधभारती' या लोकप्रिय रेडिओ सेवेद्वारे २४ भाषा आणि १४६ बोलीभाषांमध्ये कार्यक्रम सुरू झाले. अलीकडच्या काळात खासगी रेडिओ सेवा सुरू झाल्या आहेत.

उदा., रेडिओ मिरची.

प्रश्न:

(१) 'आकाशवाणी कोणत्या खात्यांतर्गत येते?

उत्तर : 'आकाशवाणी' भारत सरकारच्या माहिती व प्रसारण खात्याच्या अंतर्गत येते.

(२) IBC चे नामकरण काय झाले?

उत्तर : IBC म्हणजे इंडियन ब्रॉडकास्टिंग कंपनी या खाजगी रेडिओ केंद्राचे ब्रिटिश सरकारने प्रथम 'इंडिया स्टेट ब्रॉडकास्टिंग सर्विस कंपनी' (ISBS) असे केले व नंतर 'ऑल इंडिया रेडिओ (ए.आय.आर.)' असे नामकरण केले.

(३) विविध भारती' वरून किती भाषा व बोलीभाषांमध्ये कार्यक्रम सादर होतात?

उत्तर : आकाशवाणीच्या विविध भारतीवरून २४ भाषांमध्ये व १४६ बोलीभाषांमध्ये कार्यक्रम सादर होतात.

(४) 'आकाशवाणी' हे नाव कसे पडले?

उत्तर : ख्यातनाम कवी पंडित नरेंद्र शर्मा यांच्या सूचनेवरून ऑल इंडिया रेडिओला 'आकाशवाणी' असे नाव दिले गेले.

प्रश्न ६ संकल्पना चित्र तयार करा

उत्तर :

मुद्दे	वर्तमानपत्रे
१.सुरुवात/पार्श्वभूमी	जेम्स ऑगस्टस हिकी याने

	२९ जानेवारी १७८० रोजी 'बेंगॉल गॅझेट' हे इंग्रजी भाषेतील पहिले वृत्तपत्र कोलकाता येथे सुरू केले.
२. माहितीचे कार्यक्रमांचे स्वरूप	मुख्यतः बातम्या, लेख, अग्रलेख, लोकांची मते, जाहिराती, विविध सदरे असे वृत्तपत्रांचे स्वरूप असते.
३. कार्ये	(१) दैनंदिन घटनांच्या बातम्या लोकांपर्यंत पोहोचवणे (२) लोकजागृती करणे व लोकशिक्षण (३) माहिती पुरवणे, लोकशाही बळकट करणे (४) अन्यायाला विरोध करून विकासात्मक कामांना प्रसिद्धी देणे.

(Continued here)

आकाशवाणी	दूरदर्शन
१९२४ साली मद्रास (चेन्नई) येथे "इंडियन ब्रॉडकास्टिंग कंपनी" हे पहिले खाजगी रेडिओ केंद्र सुरू झाले. ज्याला नंतर 'आकाशवाणी' असे नाव दिले गेले.	१५ सप्टेंबर १९५९ रोजी भारतात प्रथम दिल्ली दूरदर्शन केंद्र सुरू झाले.
विविध मनोरंजनपर, माहितीपर, प्रबोधनपर आणि साहित्यिक मूल्य असणारे कार्यक्रम सादर होतात. बातमीपत्रही असते.	जगभरच्या घटना, विविध मालिका, चित्रपट व गाणी, नैसर्गिक व ऐतिहासिक ठिकाणांची माहिती, मुलाखती इत्यादी कार्यक्रम सादर होतात.
(१) विविध क्षेत्रांतील बातम्या देणे (२) संगीत, गीत, नाट्यछटा इत्यादी कार्यक्रमांद्वारे मनोरंजन	(१) मनोरंजन करणे, दैनंदिन घटना, माहिती प्रक्षेपित करणे (२) लोकशिक्षण करणे (३) समाजोपयोगी प्रसिद्धी

करणे (३) कार्यक्रमांद्वारे सामाजिक समस्या मांडून लोकशिक्षण करणे (४) व्याख्यानांद्वारे, चर्चाद्वारे पर्यावरण - संस्कृती संवर्धन विषयक कार्यक्रम सादर करणे.	देणे (४) सामाजिक समस्यांबाबत वाईट रूढी- परंपरा विरुद्ध समाज प्रबोधन करणे.
--	---